

Yayın Geliş Tarihi: 19.05.2017

Yayın Onay Tarihi: 05.06.2018

Oya ŞENYURT*

Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme

A Study About the Buildings of Şemsi Ahmed Pasha In Uskudar

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan en parlak dönemlerini yaşadığı 16. yüzyıl İstanbul'u içinde Üsküdar'ın önemli bir yeri bulunmaktadır. Semtin 16. yüzyılda kazandığı prestij büyük ölçüde saray ve yakın çevresine ait şahsiyetlerin inşa ettirdikleri külliyelerle gerçekleşmiştir. Şemsi Ahmed Paşa tarafından 16. yüzyılda inşa ettirilen ve Üsküdar sahilinde konumlandırılan Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi ile Şemsi Ahmed Paşa Sarayı'nın da bu yapılar içinde bulunduğu bilinmektedir. Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'ne ilişkin yazılmış çoğu makale, belirli bir dönemle sınırlanmış ve birbirinin tekrarı olma özelliği gösterdiğinden bu makalede; Paşa'ya ait Üsküdar'daki yapılar bir bütün halinde ve günümüze gelinceye kadar geçirdiği tamirler ve değişimlerle ele alınacaktır. Söz konusu yapılardan külliyenin yerleşim planı, mimarisi ve külliyenin ortaya çıkmasında yazılı bir karar niteliğinde olan vakfiyesi ile Şemsi Ahmed Paşa'nın mülkleri içinde dikkat çeken sarayı incelenecektir. Arşiv belgeleri ve kaynaklar derlenerek kaleme alınan bu çalışma, konuyla ilgili yeni bilgileri araştırmacılarla buluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Üsküdar, Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi, Şemsi Ahmed Paşa Sarayı.

JEL Kodu: N94

Abstract

Uskudar has an important place in 16th century's Istanbul which was a bright period for Ottoman Empire in terms of economy. The prestige of the city gained in 16th century happened with the Islamic-Ottoman social complexes built by the people of the palace and its inner circle. It is known that Şemsi Ahmed Pasha Social Complex, which was located in Uskudar Coast and was built by Şemsi Ahmed Pasha in 16th century, and Şemsi Ahmed Pasha Palace are among these structures. As most of the articles written about Şemsi Ahmed Pasha Social Complex are restricted in a certain period and have repetitive features, in this study, the structures belonging to the Pasha in Uskudar will be discussed as a whole with the repairs and changes it had until today. From the aforesaid structures, the settlement plan of the social complex, architecture and foundation certificate-charter which has a written decision quality to make the social complex appear and the conspicuous palace of Şemsi Ahmed Pasha among his properties will be examined. This study written up by compiling archive documents and resources, aims to bring the new information about the topic and the researchers together.

* Prof. Dr., KOÜ MTF Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, oya.senyurt@kocaeli.edu.tr.

Keywords: Uskudar, Şemsi Ahmed Pasha Social Complex, Şemsi Ahmed Pasha Palace.

JEL Codes: N94

Giriş

Üsküdar bir yerleşim yeri olma özelliğini Osmanlı döneminde kazanmıştır. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren İstanbul için önemli bir pazar yeri haline gelmesi nüfusunun hızla artmasını sağlamış, sahilde ve iç kesimlerde yeni mahalleler kurularak buraları vakıf eserlerle donatılmıştır. Fethin ardından Rum Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği külliye bir başlangıç olarak kabul edilebilirse de (Karakaya, 2012: 368); Üsküdar'ın gelişmesinde etkili olan diğer önemli eserler içinde Arasta Çarşısı (Bat Pazarı), Davûd Paşa İmaret, Gülfem Hatun Çarşısı, Mihrimah Sultan Külliyesi ile yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Atik Vâlide Sultan Külliyesi'nin adlarını da belirtmek gerekir (Bostan, 2012: 365). Üsküdar'ı prestijli hale getiren bu semtin konumudur. Anadolu'dan İstanbul'a gelirken bir çeşit son durak ve kapı olan semt bu yönüyle önem kazanır (Katipoğlu, 2006: 95). İmparatorluğun önemli isimlerinin köşklerinin, saraylarının ve külliyelerinin burada olması Üsküdar'ın prestij alanı olmasında önemli bir etkidir. Yerleşim kararları açısından, Şemsi Ahmed Paşa ve Mihrimah Sultan külliyelerinin kıyıda; Rum Mehmed Paşa ve Yeni Valide külliyelerinin denize yakın; Atik Valide, Ahmediye ve Çinili külliyelerinin ise yoğun kent dokusunda yer aldıkları görülmektedir. İşlevleri açısından karşılaştırıldıklarında ise Rum Mehmed Paşa, Şemsi Ahmed Paşa ve Mihrimah Sultan külliyelerinin Ahmediye, Çinili ve Yeni Valide külliyelerine göre az programlı, Atik Valide külliyesinin ise en yoğun programa sahip, aynı zamanda bünyesinde kervansaray bulunduran tek külliye olduğu da görülmektedir (Dalgıç ve Benian, 2006: 76-77).

16. yüzyılda semte Geredeli grupların yerleştiği bilinmektedir. Deniz kenarında bir külliye inşa ettiren Şemsi Ahmed Paşa'nın İsfendiyaroğulları'ndan gelmesi ve hâziresinde yer alan mezar taşları içinde Bolulu şahıslara ait olanlara rastlanması iskânın boyutlarını ortaya koyar. Semt bu sıralarda vadi tabanından tepelere doğru gelişim göstermiştir (Bostan, 2012: 365). Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi, A. Kuran'a göre deniz kenarında mimarlık-doğa ilişkisine en güzel çözümü getiren boyutlar içinde çözümlenen ve Mimar Sinan'ın mimari bir deneme içine girdiği ilginç yapılarından biridir. Ayrıca Kuran, Mimar Sinan'ın hayatının sonlarına doğru tasarladığı ve onun duygusal yönünü

iyi yansıtan bu küçük külliye de bir yandan Osmanlı mimarisinin derli toplu bir örneğinin sergilendiğini belirtirken, diğer yandan da Osmanlı klasik mimarisinin ötesinde bir yerleşme düzeni yaratarak zamanını aşan bir mekân kavramının ortaya çıktığını ileri sürer (Kuran, 1986: 193).

Burada bir vakıf eseri olan Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi ile Şemsi Ahmed Paşa Sarayı'na ilişkin şimdiye kadar yapılmış çalışmalardan derlenen bilgiler, vakfiyesi ve arşiv belgeleri ışığında ortaya çıkan yeni bulgular, bütüncül bir biçimde değerlendirilecektir. Şemsi Ahmed Paşa'nın içinde bulunduğu tarihi koşullar, devlet görevi ve sosyal faaliyetleri yapıların inşasıyla ilişkili olarak elde edilen veriler ışığında, sonuç kısmında sunulacaktır¹.

1. Külliye'nin Vakfiyesi

Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve gelişimine büyük katkı sağlayan vakıflar, aynı zamanda sosyal hayatın hemen hemen tamamına nüfuz ederek şehirlerin silüetini ve mimarisini de oluşturmuştur. Bir mülkü kamu yararına ebedi olarak tahsis etmek anlamında kullanılan bir terim olan vakıf, bireysel çalışmalarla elde edilen varlıkların gönül rızasıyla paylaşılmasını esas alan hukuki ve sosyal bir sistemdir. Osmanlı toplumunda başta padişahlar olmak üzere sadrazamlar, devlet adamları ve varlıklı kişiler, maddi güçlerine göre vakıf kurmuştur. Padişah veya saray mensupları tarafından kurulup yönetilen vakıflar, "Mazbut Vakıflar" bir diğer ismi ile "Selâtin Vakıfları" olarak bilinmektedir. Özel şahıs vakıflarının yönetimi ise mütevellilere bırakılmıştır (Bayartan, 2008: 157, 159). Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'da inşa ettirdiği külliyesi de şahıs vakıfları statüsünde değerlendirilebilir. 16. yüzyılda yaşamış olan Şemsi Ahmed Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde önemli hizmetlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Kaynaklardaki bilgiler, onun Kanuni ve Sultan II. Selim'e yakın olup bu sultanların musâhipleri arasında yer aldığını, III. Murad zamanında ise bir ara baş defterdarlık makamına getirildiğini ve devlet işlerinde etkili bir kimse olduğunu gösterir (Tüfekçioğlu, 2003: 11 ve Bayraktar, 1981: 101).

¹ Bu makale VAKAR (Vakıf Araştırmaları Merkezi) bursu ile desteklenerek hazırlanmıştır.

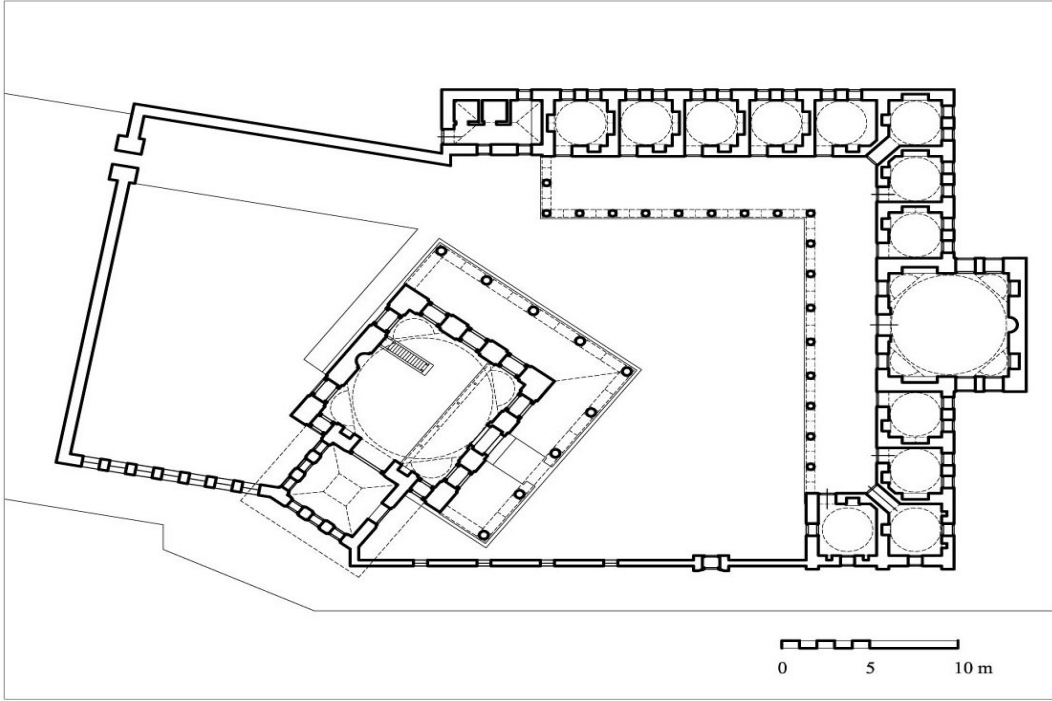
Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki yapıların tümü, Şemsi Ahmed Paşa'ya ait vakıf eserlerdendir ve bu yapıların inşası hakkında alınan kararları içeren vakfiyesi burada genel olarak değerlendirilecektir. "Vakfiyye", vakfedenin bu konudaki beyan ve şartlarını içeren vakfın âdeta tüzüğü niteliğindeki yazılı belgeye denir. Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan hangi esas ve ölçüler içinde yararlanılacağı, vakfedenin iradesiyle belirlenir. Usulüne uygun biçimde kurulan vakfın kendisinden beklenen amacı gerçekleştirebilmesi için vakfiyedeki şartlara uyulması ve vakfın yararının titizlikle korunması, bakım ve onarımının yapılması, işletilmesi ve elde edilen gelirin hak sahiplerine dağıtılması gerekmektedir (Günay, 2012: 478).

M. İnbaşı'ya göre, Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar, Bolu ve Gerede'de bulunan cami, medrese, imaret, hankâh ve türbe için hazırlanmış olduğu vakfiye, İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yazı formu olarak vakfiyenin "nesih" tarzında yazılmış olduğunu belirten İnbaşı, metnin "Şemsi Paşa Hazretlerinin Ebniye-i Hayratının Vakfiyesi Suretidir" şeklinde bir girişle başladığını anlatır. M. İnbaşı'nın 25 sayfa 690 satırlık vakfiyeye ilişkin anlatımlarına göz atılacak olursa; vakfiyede ağırlıklı olarak Kur'an'dan ayetlerin yanında Hz. Peygamber'e ait çeşitli konulardaki hadisler ile Farsça ibareler ve şiirlerin yer aldığı görülür. Herhangi bir tarih kaydı yoksa da bu metindeki gerek Bolu ve Gerede'de bulunan cami, medrese ve imareti ile ilgili kayıtlar, gerekse Üsküdar'daki cami, türbe ve konak ile ilgili bilgiler, vakfiyenin Şemsi Paşa'nın sağlığında hazırlandığını gösterir. Vakfiyenin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki kaydında 978 / 1570-71 yılı gösterilmiştir. Şemsi Paşa'nın ise, bundan 10 yıl sonra, 18 Muharrem 988/6 Mart 1580 yılında vefat ettiği ve Üsküdar'daki caminin yanında bulunan türbesine defnedildiği bilinmektedir. Şemsi Paşa'nın hizmetinde bulunduğu Sultan II. Selim, onun yaptırdığı vakıfların hizmetlerinin devamını sağlamak amacıyla, vakıf olarak tahsis ettiği köyleri kendisine temlik edip, mülk-nâme vermiştir. Vakfiyede bu husus ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir (İnbaşı, 2005: 257, 264).

2. Külliye'nin Genel Yerleşimi

Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nde, cami, dâru'l-hadîs, türbe, saray ve zaviye bulunmaktaydı. Bugün cami, dâru'l-hadîs ve türbe ayakta olup diğerleri yıkılmıştır (Baltacı, 1976: 606). Şemsi Ahmed Paşa medresesi "L" biçiminde tasarlanmıştır (Şekil 1).

Medresenin "L" formu oluşturan kollarından biri Boğaz'a dik, diğeri kıyıya paralel konumlanmış ve tüm yapı grubunun yerleşim sınırlarını batı ve güney yönlerinden belirlemiştir. Cami ve medrese arasındaki bağ ise bir duvarla sağlanmıştır (Plan 1). Caminin açılı konumu nedeniyle ikiye bölünen avlunun kıydan parçalı olarak görünürlüğü pencere boşlukları yardımıyla gerçekleşmiştir (Fot.: 1).

Plan 1: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesinin planı

Kaynak: (Kuran, 1986: 194).

Fot.: 1 Yapının denizden görünümü

Kaynak: <http://eski.istanbulium.net/post>).

3. Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi'ye Göre Külliye'nin Kitabeleri

3.1 Caminin kapısında yer alan kitabe:

“Şemsi Paşa eyledi bu câmi 'i bünyâd çün
Umarız kim ola merhumun yeri dârü's-selâm
Ulviyâ hâtîf görünce didi kim târihini
Secdegâh olsun Habîb'in ümmetine bu makâm
988 (1580)“.

3.2 Türbede yer alan kitabe:

“Türbesini kenâr-ı deryâda
Şemsi anıñcün eyledi bünyâd
Geçerken bu kenâr-ı deryadan
Âşinâlar du'ayla ide yâd
Yâ İlâhî bi-hakk-ı nûr-ı Nebî
Nârdan eyle ol kulun âzâd

Vefâtı târihi dahi budur ki:

Bugün gözden dolandı Şemsi Paşa

988 (1580)

Bu dahi vefatına târihtir:

Küsûfü'ş-şemsi'l-ma'ârif

988." (Ayvansarâyî, 2001: 603).

4. Külliye İçinde Yer Alan Yapılar ve Mimari Özellikleri

4.1 Medrese

Külliye'nin vakfiyesinde, Şemsi Paşa'nın Üsküdar'daki caminin yanına on iki odalı bir Darü'l-hadis bina ettirdiği, burada eğitimi devamlı olan din ve fen bilgilerinin üstat hocalar tarafından verildiği, bu medresenin hizmetlerini devam ettirebilmek için çok sayıda vakıf ve akar tahsis edildiği belirtilmektedir (İnbaşı, 2005: 263).

Medresenin uzun kenarının ortasında kubbe örtülü sınıf yer almaktadır (Yetkin, 1980: 4). İstanbul Âbideleri başlıklı kitapta "on iki yuvarlak bir farîsi kubbenin örttüğü on iki odalı ve bir dersaneli" medrese yapısından söz edilir (İstanbul Âbideleri, t.y.: 116). Bugün farîsi kubbe ortadan kalkmış, sınıfın üstü kubbe ile örtülmüştür. "L" biçimindeki medresenin kıyıya dik olan kolunun ortasında yer alan sınıfın kubbesi dört yandaki tromplara binmektedir. Medresenin önü revaklarla çevirilidir ve 12 öğrenci odası bulunmaktadır. Öğrenci odaları pandantiflere binen kubbeli birimler olarak düşünülmüştür (Fot.: 5).

15 R 1301/13 Şubat 1884 yılında Üsküdar'da bulunan Ahmediye Medresesi ile birlikte Şemsi Ahmed Paşa Medresesi'nin kullanımlarının değiştiği tespit edilir. Medresede muhacirlerin bulunduğu ve tahliye edilmek istendiği anlaşılmaktadır (BOA., DH.MKT., Dosya no: 1343, Gömlek no: 105). Bununla birlikte, Balkan Savaşları (1912-1913) ardından, 1914 ve 1918 yıllarında da medresede muhacirlerin varlığına rastlanır (Kütükoğlu, 2000: 317). Ayrıca, yapının işlevi dışında kullanıldığını gösteren başka belgeler de vardır. Söz gelimi, 17 Ra 1322/1 Haziran 1904 yılında medrese odalarının birinde matbaa malzemelerinin saklandığı ve saklayanlar hakkında matbaalar nizamnâmesine göre işlem yapılması için karar verildiği (BOA., MF.MKT., Dosya no: 783, Gömlek no: 74) tespit edilmektedir.

Fot.: 2 Günümüzde Üsküdar Halk Kütüphanesi olarak kullanılan

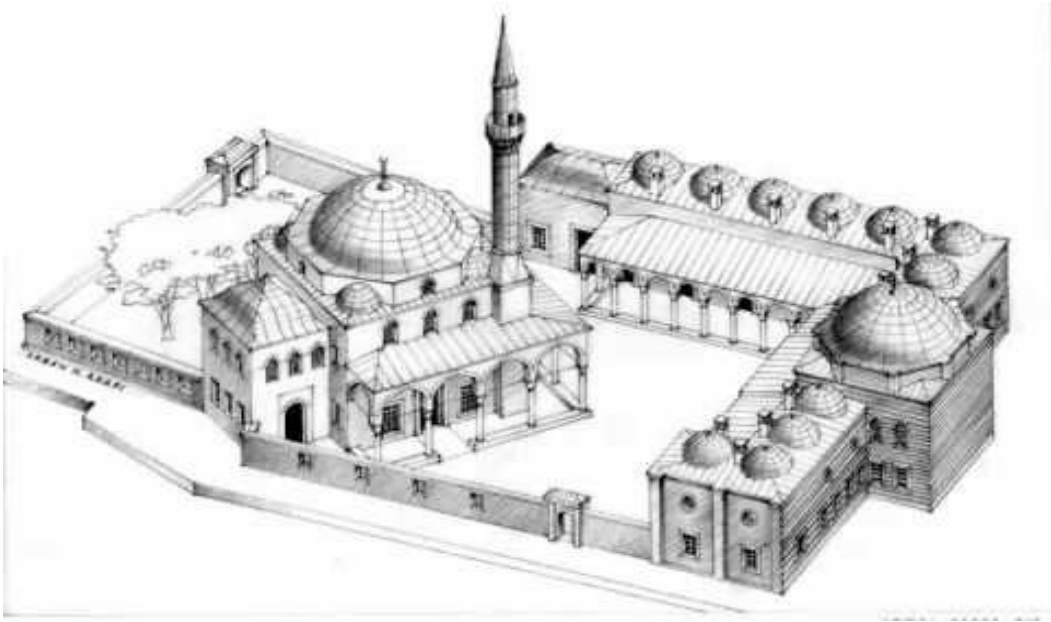
Şemsî Ahmed Paşa Medresesi'nin revak bölümünün içinden bir görüntü (Fotoğraf yazara aittir).

Fot.: 3 Medresenin sınıf bölümünün kubbesi ve iki tarafta tromplar ile revzenli tepe pencereleri (Fotoğraf yazara aittir).

19. yüzyılın sonlarından Cumhuriyet dönemine kadar medresedeki farklı kullanımların yapıda nasıl bir değişiklik yarattığı bilinmemektedir. Bununla birlikte, 1940

yılında onarılan ve bu onarım sırasında revakları camekânla örtülen Şemsi Ahmed Paşa medresesi, 29 Mayıs 1953 yılında Üsküdar Halk Kütüphanesi haline getirilmiştir; bugün de bu işlevi sürdürmektedir (Kuran, 1986: 194) (Fot.: 2-3). Kütüphanenin ilk nüvesini Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nden getirilen 6000 adet kitap ve dergiler oluşturmuştur. Daha sonra yayım müdürlüğünden ve diğer resmi kurumlardan gelen ve hibe edilen kitaplarla bu rakam oldukça artmıştır (Solmaz, 1979: 95).

Şekil 1: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin perspektifi.

Kaynak: (Kuran, 1986)

4.2 Cami

Şemsi Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde Üsküdar Şemsi Paşa Cami ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Üsküdar'daki camiyi onun ikâmetgâhı olan yerde hayır ve hasenat için yaptırdığı belirtilmektedir. Bu durum vakfiyede, "... Halen hengâm-ı ferağlarında makarr-ı 'izzet ve cây-ı kararları olan mahrûse-i safâ-bahş Üsküdar'ı dahi şeref-i iltifat ve itibarları ile müşerref eyleyüb ebniye-i hasenât-ı süreyya-karîn ile ta'mir ve tezyîn ideler. Binâen ala zalîk müşârun üleyh vâkıf-ı rûşen mesâlik-i mahrûse-i mezbûrede leb-i deryâyı dürer-bâr ve güherdâr dâri's-sa'adeleri civarında bir cami'i bülend ve 'âl-i esas ve mâ'bed-i dil-pesend ve âsumân-ı müseltet binâ itdiler..." şeklinde kaydedilmiştir. Bu ifadelerden Şemsi Paşa'nın

Üsküdar'da, kendi konağı civarında deniz kıyısında bugün de hizmet veren Şemsi Paşa Cami'ni inşa ettirdiği, caminin kubbesinin denizde parlayan bir mermer gibi görüldüğü ve her iki kıta için cennet bahçesi gibi olduğu, abartılı biçimde kaydedilmiştir. Caminin parlayan nurundan dolayı banisinin, Şemsi'z-zuhûr / Güneşin doğduğu, parladığı yer unvanı ile anılmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Bu ifadeler, "... Zikr olan cami'i lâm'in-nûr mezkur paşa-yı Şemsi'z-zuhûra intimaıyla ma'ruf ve meşhur olmağın tahdid ve ta'rifden müsta'nidir..." şeklinde (İnbaşı, 2005: 263).

Şemsi Paşa'nın namaz kılınması için cami yaptırdığı, bunun öneminin ayet ve hadislerle nasıl anlatıldığı belirtildikten sonra, Şemsi Paşa'nın da bunu iyi bildiği için camiyi inşa ettirdiği ifade edilmiştir. Hatta bununla ilgili olarak "... 'İlm-i matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ 'urve-i vuskâ kible-i ulyâdır..." şeklinde; İlim, en yüksek arzu, en yüce hedef ve en güvenilir dayanaktır anlamına gelen beyit, onun bu konudaki düşüncelerini göstermektedir (İnbaşı, 2005: 263).

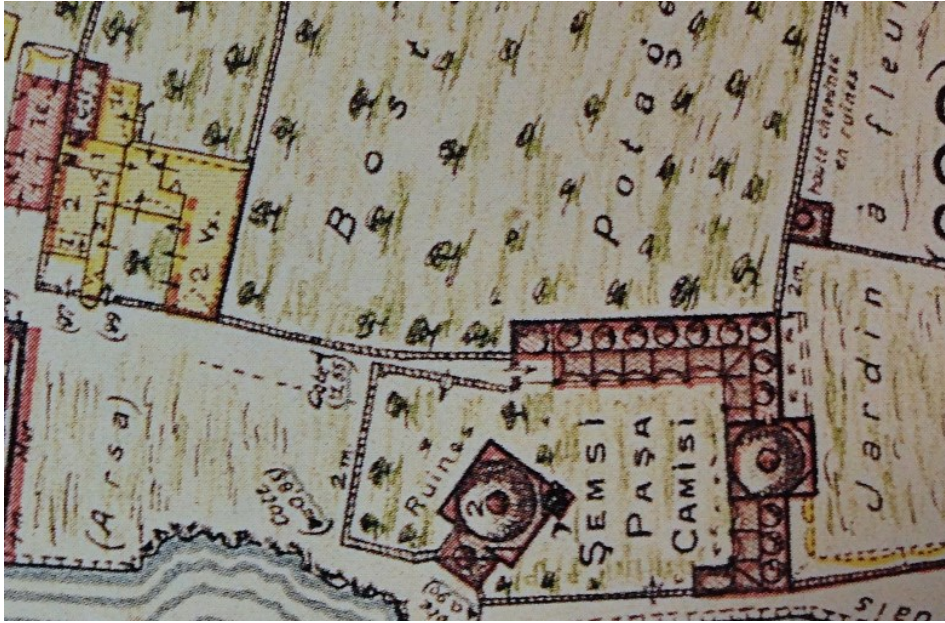

Fot.: 4 Caminin ana kubbesi ve trompların duvarla birleşimleri (Fotoğraf yazara aittir).

E. Çelebi Kömürcüyan, Üsküdar'da sahil boyunca Yahudi evlerinin bulunduğu ve ayrıca bu caminin yakınında debbağların çalıştığından (İnciciyan, 1956: 109) söz eder.

Ayrıca, Kömürciyan ve onu destekleyen P. G. İnciciyan, kubbe üzerine alışlagelen alem yerine banisinin adına izafeten bir güneş (şems) biçimi bulunduğunu belirtir (Kömürciyan, 1988: 282). Erdem Yücel'e göre, kubbede "Allahûnûssemati", kubbe eteğinde de "Hüvallahüllezi" ayeti yazılıdır (Yücel, 48: 1988).

Cami ana sahnından da görülebileceği gibi caminin kubbesi tromplara oturur (Fot. 4). Caminin sağında yer alan ve küpüne kadar yıkılan minare ile kuzey ve doğu duvarlarını gölgeleyen revaklar, 1940 onarımında yenilenmiştir. Söz konusu onarım öncesindeki tespitlerde cami kapısının kemerinin zambak şeklinde işlenmiş kırmızı Hereke taşı ve beyaz mermerle örüldüğü tespit edilmiştir. Onarım öncesinde pencere üstündeki panolar, kubbede ve duvarlarda yer alan yazıların kabartma olduğu ve dökülen yerlerinde yapılan tespitlerde alt bölümlerinde yazı şekillerine göre çakılmış çiviler olduğu kaydedilmiştir (İstanbul Âbideleri, t.y.: 116).

Plan 2: Pervititch Haritası'nda Şemsi Ahmed Paşa Cami "yıkıntı" olarak ifade edilmiştir. Külliye'nin sağında çiçek bahçesi, solunda boş bir arsa ve onun yanında Üsküdar Tütün Deposu yer almaktadır.

Çiçek bahçesinin içinde yıkık bir baca kalıntısı dikkat çeker (Pervititch, t.y.: 258).

1939 yılında yapının bir yıkıntı halinde olduğu ifade edilmektedir. Sütunları çalınmış, kubbesi çökmüş, minaresi yıkılmıştır ve arsa olarak satışa çıkarılmıştır (Plan 2). İbrahim Hakkı Konyalı'nın konuya dikkat çekmesi üzerine, Mustafa Kemal Atatürk tarafından külliye'nin restorasyonu emredildikten sonra onarım, 1940-1943 yıllarında Vakıflar Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Caminin yıkılan minaresi ve kubbesi yeniden yapılmıştır. Camiden alınan sütunlar gittiği yerlerden toplanarak yerlerine konulmuştur (Yetkin, 1980: 6). 2007-2008 yıllarındaki son onarımda deniz yönüne tehlikeli bir eğim gösteren minaresi aslına uygun biçimde tamir edilmiştir (Karakaya, 2010: 530).

Fot.: 5 Şemsi Ahmed Paşa medresesi (Fotoğraf yazara aittir).

Fot.: 6 Şemsi Ahmed Paşa türbesi ve külliye duvarının sınırladığı açılı avlu (Fotoğraf yazara aittir).

4.3 Türbe

Külliyenin avlusunu açılı olarak ikiye bölen Şemsi Ahmed Paşa Cami ve camiye bitişik olan türbesi, medreseden uzanan ve sahile paralel giden bir duvarla dar açıyla birleşmektedir (Fot.: 6). Böylelikle iki yapının yerleşimleri medrese ile bağlantılı olarak külliye'nin bütününe dahil olmuştur. Cami ve türbenin dış kütlelerinin birbirlerini tamamlayan formları iç mekânlarındaki ilişkilendirmeye de güçlendirilmiştir. İstanbul Âbideleri başlıklı kitapta iki yapıyı "Hendesî (geometrik) şekillerle süslenmiş tunçtan yekpare" bir parmaklığın ayırdığı ifade edilmektedir. Yapıda yer alan bugünkü tunçtan parmaklık kitapta yer alan tarife uymamaktadır ve zaman içinde yapıdaki bu öğenin değişikliğe uğradığı görülmektedir. Türbenin 1940 yılı tamiratından önce Hereke taşından ve mermerden yapılmış kapı kemerleri ve ön duvarı çökmüş, kubbesi çatlamıştır (İstanbul Âbideleri, t.y.: 116). Şemsi Ahmed Paşa türbesini 1940 yılından önce inceleyen Fazıl Ayanoğlu, kapısının üzerinde iki satırlık kitabesini görmüş ve fotoğraflarıyla birlikte yayınlamıştır. Bu kitabe 1940 onarımı sırasında indirilmiş sonra bir daha yerine konmamıştır. 1974 yılında Konyalı, aynı kitabeyi caminin güney duvarı önünde yarı toprağa gömülü halde bulmuş ve yerine koydurmaya çalışmışsa da bu girişimi sonuçsuz kalmış ve bu arada kitabe de ortadan kaybolmuştur (Kuran, 1986: 194-196).

4.4 Hazire

Şemsi Ahmed Paşa Camisi'nin avlu girişinin sağında, mihrabın arkasına rastlayan yerde küçük bir hazire yer almaktadır (Fot.: 7). Son dönemdeki araştırmalarda hazirede külliye'nin küçüklüğüne uygun düşecek biçimde 10 mezar yeri ve 16 kitabeli mezar taşı tespit edilmiştir. Mezar taşlarından dördü bağımsızdır ve sonradan rastgele yerleştirilmiştir (Kucur, 2004: 28). Yapı topluluğunun 1940 yılındaki onarımı ile birlikte hazire de düzenlenmiştir. Şemsi Ahmet Paşa soyundan gelenlerle çevredeki ünlü kişilerin mezar taşlarının burada yer aldığı anlaşılmıştır (Yücel, 1988: 48). Bunlardan üçünün Şemsi Ahmed Paşa'nın ailesinden diğer ikisinin vakıf ve cami görevlisi olduğu belirlenmiştir. Sadi S. Kucur'a göre, hazirenin orijinal halini muhafaza etmemesi nedeniyle toprağa gelişigüzel dikilmiş şahideler bulunmaktadır. Ayrıca bunun dışında sandukası veya pehlesi bulunan mezarlar üzerindeki şahidelerin, ayak taşı yerine

dikilmiş başkasına ait baş taşlarının ve sabit olmayan başlıkların bile hâlihazırda üzerinde bulunduğu şahideye ve mezara aidiyeti kesin değildir (Kucur, 2004: 34, 28).

Fot. 7: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin haziresi (Fotoğraf yazara aittir).

5. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin Gördüğü Tamirler

Evkâf Defterleri'ndeki kayıtlara göre, 1871 yılında Üsküdar Şemsi Paşa Cami'nin tamiri Yamandı adında bir kişi tarafından yapılmıştır. Aynı defterde tarih verilmeksizin Tunuslu Ömer Ağa'dan satın alınan Tunus hasırının cemaat mahalline inşaat müdürü tarafından döşendiği bilgisine ulaşılmaktadır (BOA., EV.d., 20889, sayfa no: 55). Bir başka Evkâf Defteri'nde ferman tarihi olarak geçen 18 Mart ve 20 Mayıs 1885 yılında, mecîdî 19 kuruş hesabıyla tamirat memuru Ali Bey'e 8000 kuruş ödenmiş (BOA., EV.d., 26068, sayfa no: 1) olması; 1871 ve 1885 yıllarında yapının tadilatlar geçirdiğini göstermektedir.

1892 yılında Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Cami, medrese ve türbesinin tümünün 35.446 kuruşla tamiratının yapılacağı kaydedilmiştir. 7 Ekim 1892 yılına ait Şurayı Devlet Dahiliye Dairesi üyelerinin mührü ve imzası olan bu belgede, Üsküdar'da Şemsi Ahmed Paşa Cami ile bitişiğindeki medrese ve türbenin, tamire muhtaç olması sebebiyle yapılan keşfi gereğince mecîdî 19 kuruş hesabıyla 35.446 kuruşa tamiratının yapılacağı anlaşılmış ve caminin vakfının 16.374 kuruş ödeyebileceği, geri kalanının ise Evkâf Hazinesi'nden karşılanmak üzere Hicri 1308 yılı bütçesinde yer alması istenmiştir. Vakfın mali

kaynaklarının yetersizliği nedeniyle cami, türbe ve medresenin harap halde bırakılması uygun bulunmamıştır (BOA., İ.EV., Dosya no: 1, Gömlek no: 52). Toplam bedelin 25.761 kuruşu caminin, 6185 kuruşu medrese ve türbenin tamiri için harcanacaktır. Tasarruf kaidelerine dikkat edilerek, keşfinden eksik ve sağlam olarak tamir edilmesi ve tamiratın Evkâf-ı Hümayun tamirat müdürü tarafından "emaneten" yapılması uygun görülmüştür (BOA., ŞD., Dosya no: 123, Gömlek no: 8).

Yapının tamir edilmesine ilişkin bir başka bilgiye 1896 yılına ait bir yazışmadan ulaşılmaktadır. Bu kez yapı, 1894 yılında gerçekleşen deprem nedeniyle tamire ihtiyaç göstermiştir. Şehremaneti'ndeki fen heyeti tarafından yapılan keşif gereğince tamiratın mecîdî 19 kuruş hesabıyla 6190 kuruş masrafla yapılacağı, cami vakfının bu ödemeyi yapmaya muktedir olduğu ve tamiratın emaneten gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu tamir masrafı 1311/1894 yılı bütçesi "tamirat tertibi"nden harcanacaktır (BOA., İ.EV., Dosya no: 12, Gömlek no: 49. Ayrıca bkz. BOA., BEO., Dosya no: 762, Gömlek no: 57148).

24 Mart 1898 yılında Şehremaneti'ne yazılmış bir evrakta, Şemsi Ahmed Paşa türbesi ve medresesi önünde bulunan Şekerci Hacı Hasan Efendi'nin kullandığı Veli Mahalli'ndeki rıhtımın tamir edilmediği için türbe ve medresenin yıkımına sebebiyet vereceği kaydedilmiştir. Bu dükkanın Hacı Hasan Efendi'ye ait olup olmadığı araştırıldığında, Dokuzuncu Belediye dairesi tarafından dükkanın bulunduğu alanın caddeye ait olduğu ve sonuçta belediye dairesi tarafından tamir ettirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Ancak, konuya ilişkin başka bir belgeye ulaşılamadığından tamirin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir (BOA., BEO., Dosya no: 1099, Gömlek no: 82352).

Yapı deniz kenarında bulunuşu dolayısıyla rutubetten fazlasıyla etkilenmiştir. 1914'de önündeki rıhtımın çökme eğilimi göstermesi durumundan başka lağımlarının da bozulmuş olmasından dolayı rutubetin yanında kötü bir kokunun da oluştuğu dikkate alınarak bu haliyle içinde talebe iskânı uygun görülmemiştir. Yapının tamir edilmesi veya yeniden yapılmasına şartların elverişli olmadığı ifade edilmiştir. Yapıyla ilgili

hazırlanan olumsuz rapora rağmen, medrese dârülhilâfe kadrosu² içine alınmıştır (Kütükoğlu, 2000: 317).

Cumhuriyet sonrasında yapının harap halde olduğu dikkat çeker. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teklifinin 14 Temmuz 1938 yılında Atatürk tarafından onanmasıyla, Şemsi Paşa Cami'nin 22.348 Lira 16 kuruş keşif bedelli tamirat ile mütehasıs ustalar marifeti ile emaneten yaptırılmasına karar verilir (BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 84.65.17).

1940 yılında ödeneğin yetmemesi sebebiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 5.000 Lira daha talep edilmiş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından bu teklif kabul edilmiştir (BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 90.22.3). Yapı topluluğunun onarım görevi Vakıflar Genel Müdürlüğü mimarlarından Süreyya Yücel'e verilmiştir. Onarım çalışmaları yaklaşık olarak iki yıl sürmüş bu arada yapının büyük ölçüdeki harap durumu ortaya çeşitli engeller çıkarmıştır. Cami kubbesinin çatlaklarına çirali çam takozlar çakılarak mukavemetleri arttırılmış, ibadet mekânının duvarlarının %75 oranında taşları değiştirilmiştir. Bu arada Mimar Sinan üslubundaki minareler örnek

² XX. yüzyılın başında medreselerdeki bozulma daha da ileri bir safhaya ulaşmış, hatta medrese hoca ve talebeleri dahi bundan şikâyetçi olmuş, bu durumun düzeltilmesi hususunda bazı tedbirlerin alınmasını isteyen çeşitli neşriyatta da bulunmuşlardı. Nihayet 1908'de II. Meşrutiyetin ilânından sonra konuya ciddi olarak yaklaşıldı. *Tabhâne Medresesi*" ndeki açılışın ardından çıkarılan 26 Şubat 1909 tarihli *Medâris-i İlmiyye Nizamnamesi* ile medrese tahsili on iki yıl olarak kabul edildi, ayrıca dinî ilimler yanında hesap-hendese-cebir, coğrafya, umumi tarih ile İslâm ve Osmanlı tarihleri, hikmet (fizik), kimya, hey'et (astronomi) ve kozmografya gibi dersler de konuldu. Ancak bu teşebbüs başarıya ulaşamadığından şikâyetler devam etti. Medreselerdeki esaslı ıslahat, *Mustafa Hayri Efendi'nin şeyhülislâmlığı* sırasında dört yıllık çalışmalar sonunda gerçekleştirildi. İslahatın ilk olarak İstanbul'da başlatılması uygun görülerek İstanbul medreseleri bir heyet tarafından tek tek dolaşılıp incelendi. Böylece hangi medresenin kullanılabilir, hangisinin harap halde olduğu, sıhhi bakımdan talebe barındırmaya elverişli bulunup bulunmadığı, dershanesinin mevcut olup olmadığı, kaç talebeyi barındırabileceği gibi hususlar tesbit edildi. Bu araştırmaya göre deftere kaydedilen 184 medreseden seksen yedisi kadroya alınırken doksan yedisi kadro dışı bırakıldı. Ancak daha sonra yeni birtakım düzenlemelere gidilerek komisyonun kadro dışı bıraktığı *Küçük Ayasofya Medresesi* ve *Süleymaniye Dârülhadisî* kadroya dahil edilirken bu tesbitte yer alan *Mehmed Ağa, Rüstem Paşa, Rahîkizâde, Süleymaniye Tıp medreseleri, Fâtih medreselerinden Karadeniz tarafı Çifteayak Kurşunlu ile Baş Tetimme, Akdeniz tarafı Tetimme-i Sâni medreseleri, ayrıca İsmihan Sultan ve Kariye medreseleri* kadro dışı tutuldu. Böylece yeni sisteme dahil olan medrese sayısı seksen bire inmiş oldu. *Kadroya alınanlar ise tek bir medrese sayılarak İslâm hilâfetine merkezinde bulunduğu için Dârü'l-hilâfetil-aliyye Medresesi* adıyla anıldı. Her sınıf için belli bir semtteki medreseler ayrıldı. <http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Egitim-Kurumu/1943/Darul-Hilafe-el-Aliyye-Medresesi.asp>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

alınarak yeniden minare inşa edilmiştir. Medrese hücreleri, darülkurra, türbe hemen hemen yeni baştan mevcut izlere, kalıntılara dayanılarak onarılmıştır. Yapı topluluğunun haziresi ise İ. Fazıl Ayanoğlu ekibi tarafından yeniden düzenlenmiştir (Yücel, 1988: 49). 1947 yılında Şemsi Paşa Medresesi'nin bakım ve onarım giderleri devlet bütçesinden ödenmek ve kitaplık olarak kullanılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmesi uygun görülmüştür (BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 113.33.16). Yapı kütüphaneye dönüştürüldükten sonra 1958 yılında İstanbul'daki pek çok tarihi yapıyla birlikte tamiri ihaleye çıkarılmış ve eksiltme usulü ile tamirine karar verilmiştir³.

Külliyenin yakın zamanlarda yapılan tadilatlarına göz atıldığında 2010 yılında Üsküdarlı hayırsever bir iş adamı tarafından tüm masrafları karşılanarak yaptırılan tadilat sonrasında binaların 10 Ağustos 2010 yılında açılış töreni gerçekleştirilmiştir⁴. Halk Kütüphanesi olarak hizmet veren Üsküdar'daki Şemsi Paşa Medresesi tamiri ise İstanbul İl Özel İdaresi tarafından 2012 yılının Temmuz ayında başlatılmıştır⁵.

6. Şemsi Ahmed Paşa "Sarayı"

Külliyenin batısında Şemsi Paşa'nın külliyyeden daha erken bir tarihte yaptırdığı sarayının bulunduğu bilinmektedir. Bu yapı ile ilgili olarak arşivlerde, Şemsi Paşa Kasrı, Şemsi Paşa Sahilsarayı, Şerefâbâd Kasrı, Şerefâbâd Yalısı gibi tanımlamalara rastlanmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda "Şemsi Paşa Sarayı" olarak anılması dikkat çekicidir. Câhid Baltacı'nın "XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri" başlıklı kitabında Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki medresesinden söz edilirken ikâmet ettiği konuta da "saray" adının verildiği (Baltacı, 1976: 606) tespit edilmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı da "Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi (Cilt 1)" başlıklı eserinde paşanın konutunu "saray" olarak nitelendirmiştir (Konyalı, 1976: 292). P. Ğ. İnciciyan ise bu ikâmetgâhın paşanın adını taşıyan bir "padişah sarayı" olduğunu belirterek; Boğaz'ın Anadolu sahilinde bir dil biçiminde olan ilk burnun Üsküdar olduğunu ve ilk padişah

³ Tamiri uygun görülen diğer yapılar şunlardır: İstanbul Fatih-Millet, Murat Molla, Atif Efendi, Köprülü Kütüphaneleri. Bkz. BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 150.60.15.

⁴ <http://www.uskudarli.com/haberdetay.asp?ID=1111>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

⁵ <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/789950>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

“biniş yeri”⁶nin de Şemsi Paşa Sarayı olduğunu ifade eder (İnciciyan, 1956: 108-109). Adı geçen kaynaklarda rastlanan “saray” ifadesi, Şemsi Ahmed Paşa’nın bu yapıyı III. Murad için inşa ettirmesi ve padişahlara layık görülen bir yer olması düşüncesiyle kullanılmış olmalıdır. Ayrıca, sadece III. Murad değil, aynı zamanda çeşitli tamirlerle; III. Ahmed ve II. Mahmud da bu yapıyı ikâmetgâh olarak kullanmıştır. Özellikle II. Mahmud’un yapının güzelliğine hayranlığı da düşünüldüğünde (Bayraktar, 1981: 108-109), Şemsi Ahmed Paşa’ya ait bu konutun padişahların kullanımına layık küçük bir saray olduğu ve paşanın ölümünden sonra da padişah konutu olarak işlev gördüğü söylenebilir. Bu sebeplerle bu bölümün başlığında paşanın konutu için “saray” nitelendirmesini kullanmak uygun görülmüştür.

Kanuni ve seleflerinin hoş vakitler geçirdiği saray, III. Ahmed döneminde (1703-1730) esaslı bir tamirin ardından “Şerefâbad” adı ile kullanılmıştır. 1816 yılında II. Mahmud döneminde Ampir üslubunda tekrar inşa edilen saray, “Şemsi Paşa Sarayı” adı ile anılmaya devam etmiştir. Abdülmecid’in saltanatının son yıllarında yapı harap olmuştur. Bununla birlikte, 1861-1871 yılları arasında da yangın geçirdiği tahmin edilmektedir⁷. Çırağan baskını yapan Ali Suâvi’nin burada oturması nedeniyle II. Abdülhamid’in bu binayı sevmediği için yıkılmaya terk ettiği bilinmektedir (Bayraktar, 1981: 110). 20. yüzyılın başında Üsküdar’da bulunan sarayın yıkıldığı ve “Şemsi Paşa arsası” adı ile anıldığı belgelerde görülmektedir. Bazı kaynaklarda, külliyenin batısında kalan kalıntılardan söz edilir ve bunların sarayın hamamının su deposuna ait olduğu söylenir (Gültekin, 1994: 159).

18. yüzyıla ait Kauffer Haritaları’nda Şemsi Ahmed Paşa Sarayı, “T” planlı bir yapı olarak kıyıda yer almaktadır (Plan 3). Sarayın yerindeki arsa, II. Abdülhamid tarafından Redif Paşa’ya ihsan edilmiş, Redif Paşa’nın vefatıyla mirasçılara intikali yapılarak senet verilmiştir. Ancak, mirasçılar arsayı bir yabancıya satmaya teşebbüs etmiştir. Söz konusu alanın “Gezi mahalli” olarak ve “Hürriyet bahçesi” adıyla adlandırılmak üzere, Üsküdar Belediye Dairesi’ne terk edilmesi hakkında ahali tarafından verilen arzuhaller ve Defter-i

⁶ Osmanlı padişahlarının özellikle son yüzyıllarda at veya saltanat kayığı ile yaptıkları kısa süreli gezintiler için kullanılan bir tabir.

⁷ Halûk Y. Şehsüvaroğlu, “Şerefâbâd Kasrı”, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080>. Erişim: 07.04.2016.

Hakani Nezaretî'nin konu hakkındaki tezkireleri üzerine, Mülkiye Dairesi'nden gönderilen ve Meclis-i Vükela'da okunan mazbatada; bu tür bina ve arsaların sahipliğinin doğrudan doğruya Beytülmal'e ait olması gerektiği ifade edilmiştir (BOA., [27 Recep 1328/4 Ağustos 1910], BEO., Dosya no: 3789, Gömlek no: 284116).

20. yüzyıl başında Şemsi Paşa Sarayı'ndan kalan yapıların mutfak ve su haznesi gibi ek yapılar ile yıllık 250 kuruştan kiraya verilmiş bir müstemilat olduğu tespit edilir (BOA., [27 Recep 1328/4 Ağustos 1910], BEO., Dosya no: 3789, Gömlek no: 284116). 1939 yılında Sermet Muhtar Alus, Şemsi Paşa sarayından sadece bahçe duvarlarının kaldığını ve sarayın bulunduğu alanın "Şemsi Paşa Meydanı" olarak anıldığını ifade eder (Evren, 2010). Pervititch Haritaları'nda da solda Şemsi Paşa Külliyesi, sağında çiçek bahçeleri ve cadde ile ayrılan "Şemsi Paşa Meydanı" yer almaktadır (Pervititch, t.y.: 258). Aynı haritada Şemsi Ahmed Paşa Cami "harabe" olarak nitelendirilmiştir.

Plan 3: Kauffer Haritaları'nda Şemsi Ahmed Paşa Köşkü ve Camisi (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148>. Erişim: 10.05.2016).

Sonuç

Şemsi Paşa, Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde bulunmuş, Enderun'dan Müteferrika'ya çıkmış ve Sipahioğlanları Ağası olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve Sultan III. Murad Han'a musâhiplik ve avcıbaşılık da yapan paşa, 1551-1554 yılları arasında Şam Valisi olarak tâyin edilmiştir. 1554'te Anadolu, 1555'te ise Rumeli Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur. Kanunî'nin son seferi olan Zigetvar Seferi'ne (1566) kardeşi Mustafa Paşa ile birlikte katılmıştır (Tüfekçioğlu, 2003: 11). Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra bir süre inzivaya çekilen paşa, II. Selim döneminde (1566-1574) vezirliğe terfi etmiştir. III. Murad (1574-1594) zamanında padişahın güvenini kazanmıştır (Bayraktar, 1981: 101). Eldeki bilgilerle kısa biyografisine göz atıldığında paşanın birkaç padişahın iktidarında üst düzey görev yapmış olması nedeniyle, havasına, konumuna ve manzarasına padişahların bile özendiği ve "saray" olarak adlandırılan bir ikâmetgâhı ile sonrasında ikametgâhının yakınında inşa ettirdiği bir külliyeyle sahip olabildiği söylenebilir. Bununla birlikte paşanın önemli görevleri üstlenmesi dışında, nükteli ve güzel konuşma meziyeti ile şairlik sıfatının padişahlarla arkadaşlık kurabilmesini sağladığı ve tüm bu yatırımlarının gerçekleşmesini kolaylaştırdığı da düşünülebilir.

Üsküdar'da, Topkapı Sarayı'nın tam karşısında evi bulunan Şemsi Ahmed Paşa'nın sarayı sık sık ziyaret ettiği söz edilir. Buna rağmen paşanın külliyesi ve konutu için Üsküdar semtini seçmesinin gerisinde iki önemli neden olmalıdır. G. Necipoğlu'na göre Üsküdar, emekli edilen paşaların inzivaya çekildikleri bir semttir ve Şemsi Paşa da emekliye ayrıldıktan sonra bu semte yerleşmiştir. G. Necipoğlu emekli edilen bazı vezirlerin saraylarına işaret ederek, Osmanlı Devleti'nin Üsküdar'ı devlet yönetiminden ayrılan eski yöneticiler için iç işlerine karışmayacakları uzak bir dinlenme yeri olarak kullandığından bahseder (aktaran Katipoğlu, 2006: 96). Diğer bir neden paşanın kendi ağzından aktarılmıştır. Buna göre Mustafa Âli, Şemsi Paşa'ya neden başkentten uzakta bu sade mekânda yaşadığını sorduğunda; Şemsi Paşa'nın cevabı "*Üsküdar Anadolu'dan, Şam'dan, Halep'ten ve özellikle Mısır ve Irak'tan iş için gelen sayısız insan için bir durak noktasıdır. Onlar İstanbul'daki vezirlerin saraylarını ziyaret etmeden önce benimle karşılaşırlar ve bana hediyelerin kaymağını verirler*" biçiminde olmuştur (Katipoğlu, 2006: 95-96). Şemsi Paşa'nın cevabı, bir menzil yeri ve ticaret merkezi olan Üsküdar'ın sosyal ve ekonomik

hareketliliğinden çıkar sağlamayı hedeflediğini gösterir. Sarayla devam eden ilişkileri sayesinde taşradan Üsküdar'a ulaşan pek çok kişinin bürokratik işlerini çözümlemeye aracı olabildiği ve bunu belirli bir bedel karşılığında gerçekleştirdiği çıkarımı yapılabilir.

Vakıf kurabilecek güce erişen paşa, konutunun yanında külliyesini kurmuştur. Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve gelişimine büyük katkı sağlayan tüm vakıflar gibi Şemsi Paşa Külliyesi de aynı zamanda sosyal hayatın hemen hemen tamamına nüfuz ederek kentin silüetinin ve mimarisinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Külliyedeki yapıların denizden tümüyle görünür kılınması ya da denize açılması, Mimar Sinan'ın Şemsi Paşa Külliyesi'ndeki tasarım yaklaşımındaki farklılığı ortaya çıkaran önemli bir özelliktir. Caminin kibleye yönelmesi gerekliliği nedeniyle konumu, türbenin yerini de etkilemiş ve her iki yapının yerleşimi ve ilişkileri kıyıda algılanabilmelerini sağlamıştır.

Şehir sakinlerinin pek çoğu için vakıf beşikten mezara kadar yararlanan bir kurumdur. İnsan vakıf evinde doğup, bir vakıf beşiğinde uyuyabilir, vakıf tayını yiyip içebilir, vakıf kütüphanesinde okuyabilir, bir vakıf okulunda ders verebilir, maaşını vakıf idaresinden alabilir ve öldüğünde bir vakıf tabutuna konulup, vakıf mezarlığına gömülebilirdi (Boyar ve Fleet, 2017; 143). Paşa'nın türbesinin de bu külliyenin içinde ve konutuna yakın bir noktada konumlanması, Şemsi Ahmed Paşa'nın vakfı aracılığıyla maddi ve manevi dünya görüşünün mekânsal karşılıklarını yarattığını düşündürmektedir. Külliyenin inşası sırasında paşanın zevk ve tercihleri bağlamında Mimar Sinan'ı yönlendirdiğine ilişkin yazılı bir bilgi bulunmamakla birlikte, farklı dönemlerde yapıyı gören farklı kişiler tarafından cami bir "kuş yuvası" (Bayraktar, 1981: 106), "kuş kafesi" (Konyalı, 1976: 281), "biblo" (Yücel, 1988: 158), "şirin bir bina" ve "kasr-ı müzeyyen"⁸ gibi sıfatlarla tarif edilmiştir. İzleyen kişilerin algılarında boyutları nedeniyle caminin göze hoş görüldüğü ve kıyı silüetine olumlu bir katkı yaptığı sonucuna varılmaktadır. Genellikle camilerde ay biçiminde olan alem yerine camideki güneş (şems) biçimindeki alemin paşanın ismine (Şemsi) yapılmış esprili bir gönderme olması; onun şakacı ve sohbeti dinlenen kişiliğinin temsiliyeti gibidir. Külliyenin inşa edildiği arsanın darlığı yerleşim konusunda bazı zorunluluklar getirmişse de; Mimar Sinan'ın simetrik olmayan yapı düzenlemesi ve az görülen "L" biçimli medrese formu ile

⁸ Her iki tarifi Evliya Çelebi'den aktaran Nimet Bayraktar'dır. Bkz. (Bayraktar, 1981 : 106).

farklı bir arayışa girmesi, devletle ilişkilerinde görevi ile sınırlı kalmayan Şemsi Ahmed Paşa'nın padişahlarla arkadaşlık yapmayı başaran, ezber bozan, girişken ve cesaretli kişiliğini külliye de nesnelleştirmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan Şemsi Ahmed Paşa'nın Türkçe divanının dışında Arapça-Türkçe sözlüğü, Tuhfe adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü, İslam dini, İslam devletleri ve Osmanlı tarihine ilişkin eserleri bulunmaktadır (Afyoncu, 2010: 529). Bu sebeple, ilim sahibi olmaya verdiği önem külliyesindeki medrese ile somutlaşmış ve sürekli kılınmıştır. Külliye nin içinde yer alan zaviye günümüze ulaşamamış ve yapı hakkında bilgi edinilememiştir.

Diğer taraftan, 1871, 1885, 1892, 1896 yıllarında tamir edildiği tespit edilen caminin, 1898 yılından sonra kendi haline bırakıldığı, II. Meşrutiyet devrinde yağma edildiği (Yücel, 1988: 159) ve külliye deki tüm yapıların 1938 yılına kadar harap durumunun farkına varılmadığı anlaşılmaktadır. Külliye nin 19. yüzyılın sonlarına ait söz konusu tamirlerinin detaylarına ulaşılammıştır. Ancak 1938 yılından sonra caminin minare ve duvarlarının hemen hemen yeniden inşası, kubbesinin ise tamirinin, caminin günümüze kadar ayakta kalmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Benzer biçimde medrese ve türbenin de üst örtüleri ile duvarlarının tamiri, yapıları yıkılmaktan kurtarmıştır. Diğer taraftan gerek 19. yüzyılın sonları, gerekse 1938 yılından sonra yapılan tamiratların "emaneten" gerçekleşmesinin uygun görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu tip eski eserlerin tamirlerinden, zamanında alacaklarını alamayan kalfaların vakıf eserlerin tamirat ve inşaat münakasalarına (eksiltme) katılmamaları nedeniyle münakasa usulünün gerçekleşmemesi (BOA., ŞD., Dosya no: 110, Gömlek no: 20) ve yöneticilerin eski eserleri kendi kontrollerinde, işi bilen kalfalara ve mimarlara bırakmayı tercih etmeleri; 19. yüzyıl sonlarından itibaren "emanet" usulü ile yapılan inşaat taahhüt işlerinde tarihi yapıların önemli bir yer tutmasına sebep olmuştur. Önceden belirlenen tek bedel üzerinden herhangi bir eksiltmeye ve pazarlığa izin vermeyen "emanet" usulü, tarihi yapı tamiri konusunda bilgi sahibi kalfalara/mimarlara öncelik veren bir yöntem olarak inşaat örgütlenmesinde benimsenmiş (Şenyurt, 2011: 127-128) ve pek çok yapıda olduğu gibi Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nde de uygulanmıştır..

Kaynakça

Afyoncu, Erhan (2010). "Şemsi Ahmed Paşa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 38, 527-529.

- Ayvansarâyî, Hüseyîn Efendi (2001). Alî Sâtî' Efendi, Süleymân Besîm Efendi, Hadîkatü'l- Cevâmi' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar). Haz.: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Baltacı, Câhid (1976). XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri: Teşkilât, Tarih. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Bayartan, Mehmet (2008). "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler". Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 10(1): 157-175.
- Bayraktar, Nimet (1981). "Şemsi Ahmed Paşa: Hayatı ve Eserleri". Tarih Dergisi Fatif Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı, 33: 99-114.
- Bostan, M. Hanefi (2012). "Üsküdar". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 42, 364-368.
- Boyar Ebru ve Kate Fleet (2017). Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dalgıç, Gülay ve Esin Benian (2006). "Değişmeyen Mimarileri-Değişen Rollerleriyle XXI. Yüzyılda Üsküdar Külliyelerine Bakış". Ed.: Coşkun Yılmaz. Üsküdar Sempozyumu IV. C. 1, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 73-88.
- Evren, Burçak (2010). Seyyahların Gözüyle Semt Semt İstanbul. İstanbul: Novartis.
- Gültekin, Gülbin (1994). "Şemsi Paşa Külliyesi". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı. C.: 7, 157-159.
- Günay, Hacı Mehmet (2012). "Vakıf". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 42, 475-479.
- İnbaşı, Mehmet (2005). "Şemsi Paşa Vakfisi". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, (27): 257-270.
- İnciciyan, P. Ğ. (1956). XVIII. Asırda İstanbul (Çev.: Hrand D. Andreasyan). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Karakaya, Ebru (2010). "Şemsi Paşa Külliyesi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 38, 529-530.

Karakaya, Enis (2012). "Üsküdar Mimari". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 42, 368-372.

Katipoğlu, Ceren (2006). "Sinan'ın Üsküdar'ı ve Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi Üzerine Bir Yorum". Ed.: Coşkun Yılmaz. Üsküdar Sempozyumu IV. C. 1, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 89-102.

Kömürciyan, Eremya Çelebi (1988). İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Kucur, Sadi S (2004). "Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Haziresi Mezartaşları". Üsküdar Sempozyumu I. C. 2, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 26-59.

Kuran, Abtullah (1986). Mimar Sinan. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat S. (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Pervititch, Jacques (t.y.). Sigorta Haritalarında İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı.

Solmaz, Mehmet (1979). Tarih Boyunca Asya'nın Kapısı Her Yönüyle Üsküdar. İstanbul.

Şehsüvaroğlu, Halûk Y., "Şerefâbâd Kasrı". Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği: Taha Toros Arşivi. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080>. Erişim: 07.04.2016.

Şenyurt, Oya (2011). Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit (2004). "Üsküdar ve Şam Arasındaki Köprü: Şemsi Ahmed Paşa ve Mimari Eserleri". Üsküdar Sempozyumu I. C. 2, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 9-26.

Yetkin, Suut Kemal (1980). "Şemsi Paşa Külliyesi". Sanat Dünyamız, (19): 2-9.

Yücel, Erdem (1988). "İstanbul Şemsi Ahmet Paşa Camii Restorasyonu". Türk Dünyası Tarih Dergisi, (24): 45-49.

.. (t.y). "Şemsi Paşa Camii", İstanbul Âbideleri, Yedigün Neşriyatı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

EV.d. (Evkaf Defterleri), 20889, sayfa no: 55.

EV.d. (Evkaf Defterleri), 26068, sayfa no: 1.

İ.EV. (İrade Evkaf), Dosya no: 1, Gömlek no: 52.

ŞD. (Şurayı Devlet), Dosya no: 123, Gömlek no: 8.

BEO. (Bab-ı ali Evrak Odası), Dosya no: 3789, Gömlek no: 284116.

DH.MKT. (Dahiliye Mektubi Kalemi), Dosya no: 1343, Gömlek no: 105.

MF.MKT. (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi), Dosya no: 783, Gömlek no: 74.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri

BCA., (Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 84.65.17).

BCA., (Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 90.22.3).

BCA., (Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 113.33.16).

İnternet Kaynakları:

<http://www.uskudarli.com/haberdetay.asp?ID=1111>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

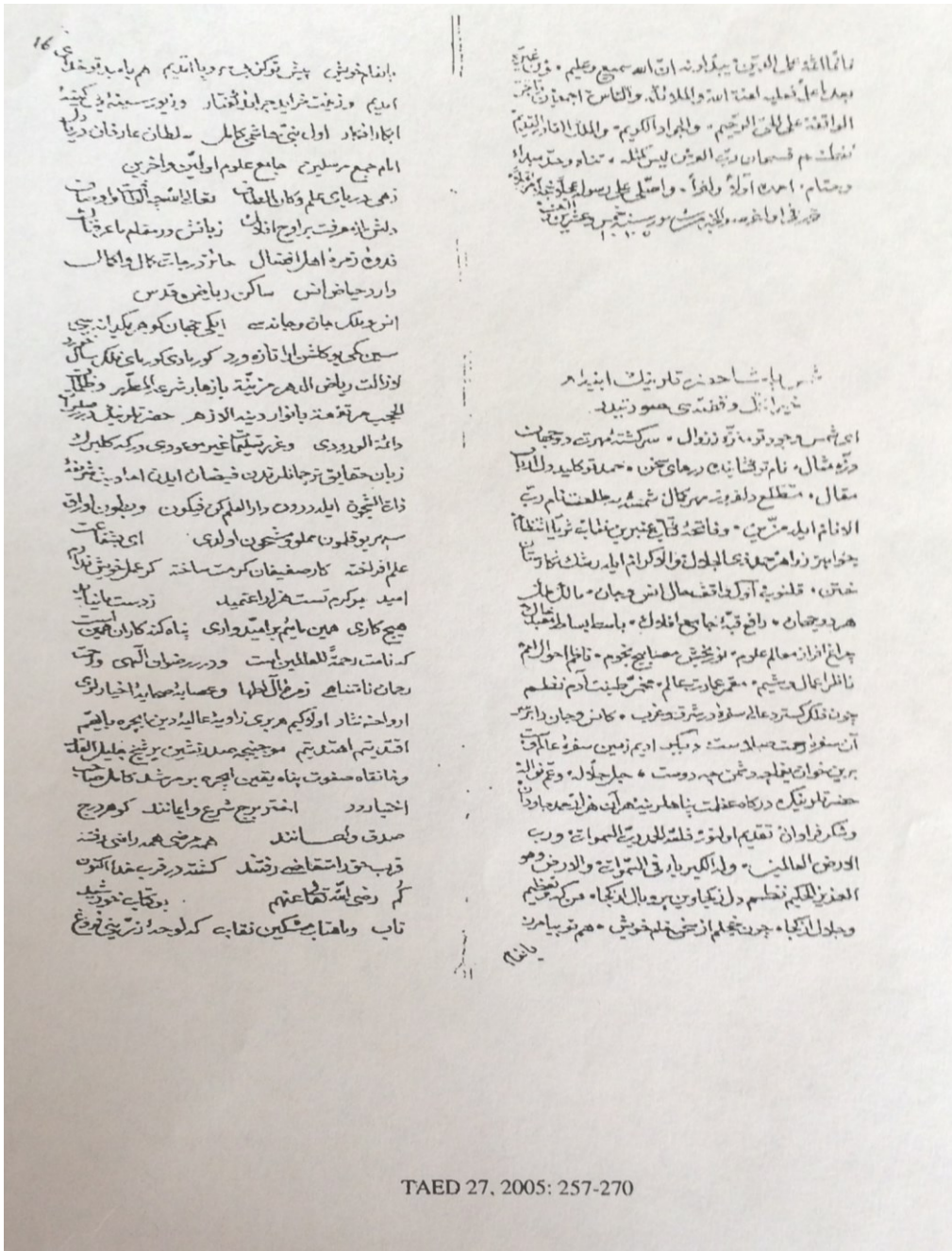
<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/789950>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

<http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Egitim-Kurumu/1943/Darul-Hilafe-el-Aliyye-Medresesi.asp>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148>. Erişim: 10.05.2016.

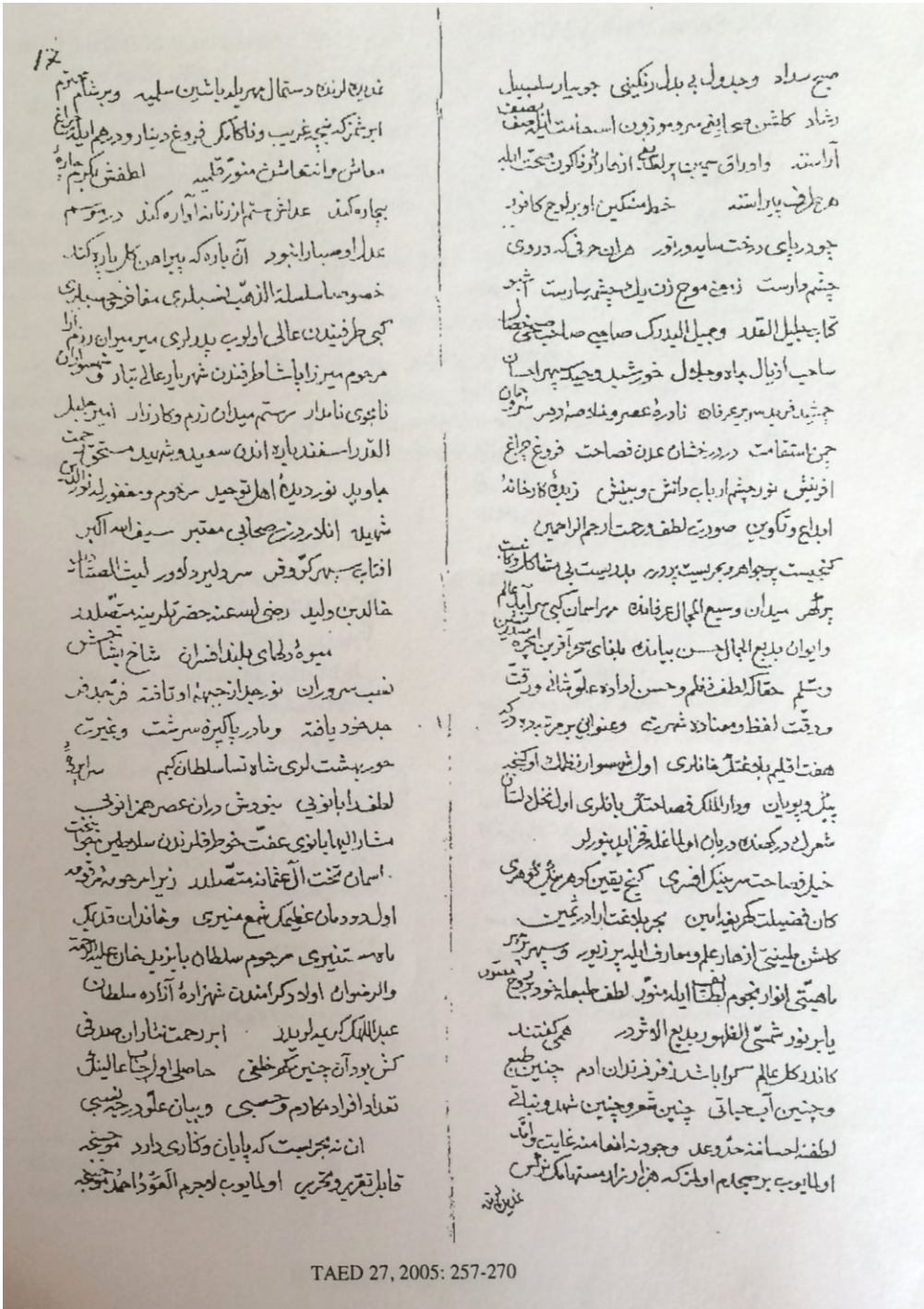
EKLER

BELGELER

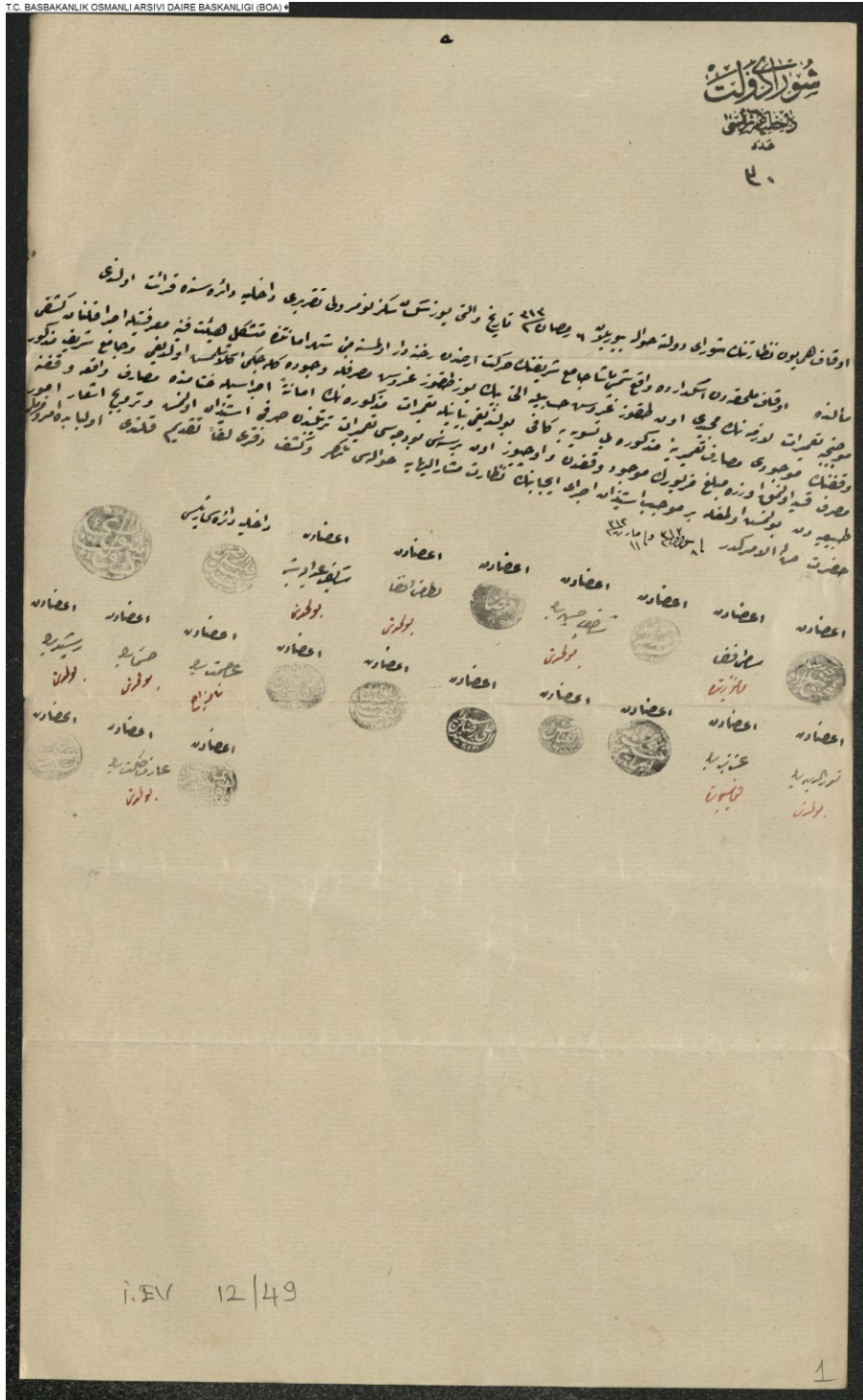
TAED 27, 2005: 257-270

Şemsi Paşa Vakfiyesi (İnbaşı, 2005, s. 269).

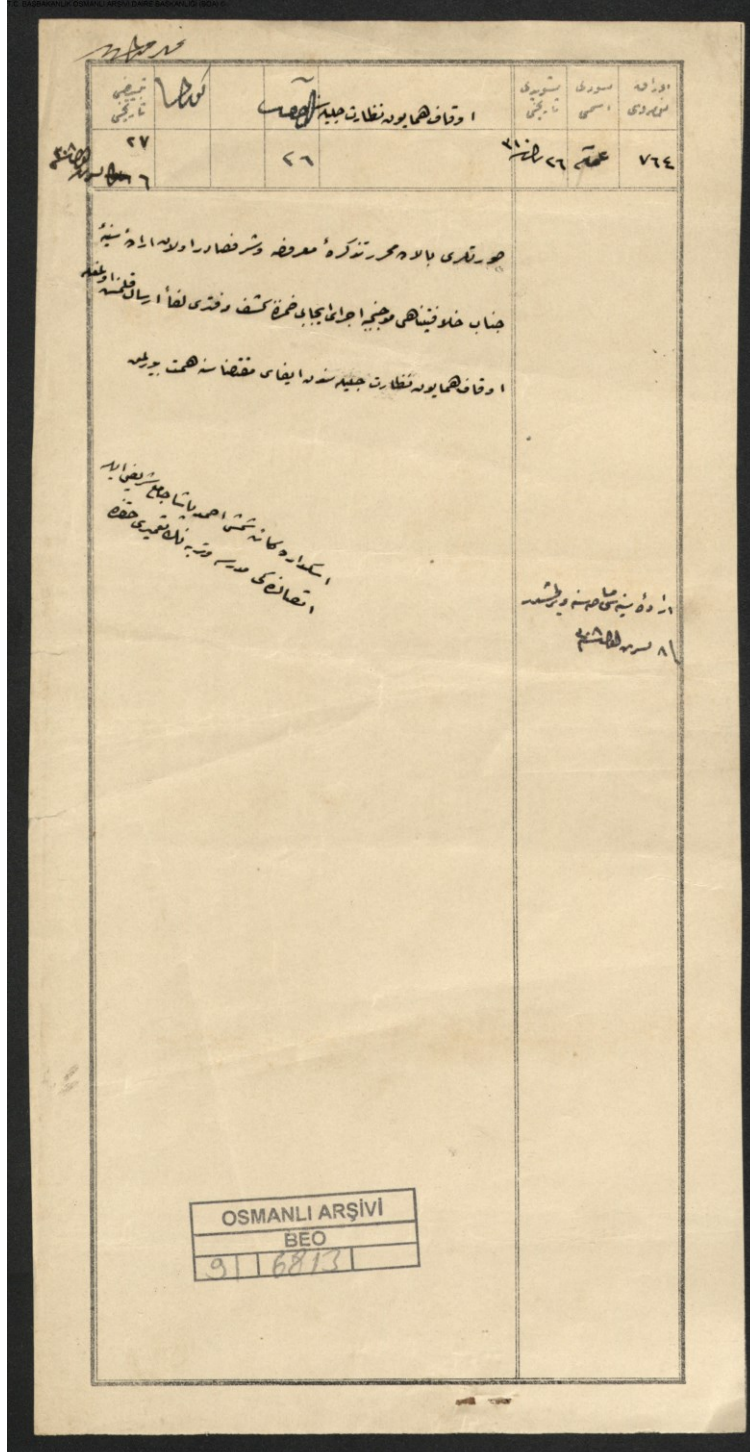
TAED 27, 2005: 257-270

Semsi Paşa Vakfiyesi (İnbaşı, 2005, s. 270).

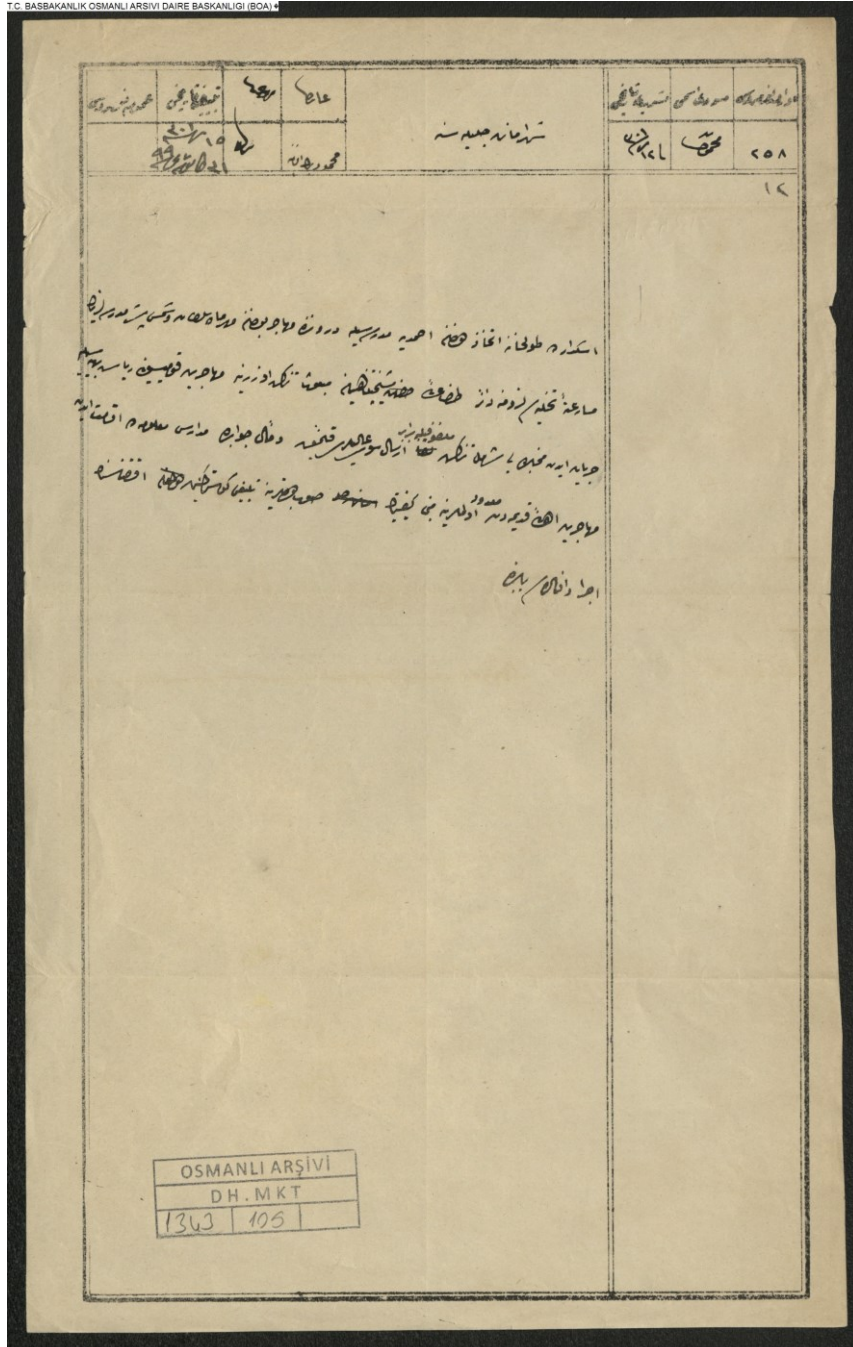
İ.EV.00012.00049.001

Üsküdar Şemsi Paşa'nın tamirine ilişkin bir belge.

BEO.000091.006813.001

Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin tamirine ilişkin belge.

DH.MKT.01343.00105.001

15 R 1301/13 Şubat 1884 yılında Üsküdar'da bulunan Ahmediye Medresesi ile birlikte Şemsi Ahmed Paşa Medresesi'nde muhacirlerin yerleştirildiği ve tahliye edilmek istendiği tespit edilmektedir